

Павло ЛІХНОВСЬКИЙ

ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЗА МЕТОДОМ УЧАСТІ В КАПІТАЛІ

Розглянуто питання сутності обліку фінансових інвестицій методом участі в капіталі, визначення об'єктів обліку, сфери застосування, порівняння з міжнародними стандартами. Досліджено основні проблеми введення методу новими стандартами бухгалтерського обліку. Запропоновано віднести фінансові інвестиції в корпоративні права до валових витрат.

Ключові слова: облік фінансових інвестицій, метод участі в капіталі, асоційоване підприємство, дочірнє підприємство, спільна діяльність, стандарт бухгалтерського обліку.

Серед публікацій як науковців, так і практиків недостатньо досліджені питання обліку фінансових інвестицій за методом участі в капіталі, який був уведений національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (П(С)БО).

Необхідність його застосування в Україні можна пояснити тим, посилаючись на міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 28 "Облік інвестицій в асоційовані компанії", що визнання доходу від інвестицій, на які інвестор має істотний вплив, тільки на підставі отриманих дивідендів не може бути адекватним вимірником дійсного доходу від інвестицій. Дивіденди можуть мати незначне відношення до результатів діяльності об'єкта інвестування. Відповідно інвестор, маючи істотний вплив на результати діяльності компанії, несе певну відповідальність за рівень рентабельності інвестицій.

Проблемам обліку фінансових інвестицій методом участі в капіталі присвячені праці вітчизняних учених-економістів В. Буратинського, В. Добровського, С. Зубілевич, М. Корпушенка, Я. Крупки, О. Кушиної, Л. Сука, Т. Сухоркової та ін.

У статтях авторами розглядаються питання сутності методу, визначення об'єктів обліку, сфери

застосування, порівняння з міжнародними стандартами, наводяться приклади оцінки інвестицій за методом участі капіталом та основні проблеми викликані введенням цього методу новими стандартами бухгалтерського обліку.

Так, відповідно до п. 11 П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції" за цим методом повинен вестись облік вкладення коштів в асоційовані, дочірні підприємства, а також у спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільного підприємства). Винятком є лише інвестиції, що придбані й утримуються винятково для продажу впродовж року або коли діяльність таких пов'язаних підприємств здійснюється за умов, які обмежують здатність передавати кошти інвесторові протягом 12 місяців.

Доцільно розглянути форми підприємств, де можна застосовувати цей метод обліку. Асоційоване підприємство, згідно з П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати", – це підприємство, в якому інвестору належить блокувальний (25%) пакет акцій (голосів) і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора. Саме так трактує асоційовану компанію МСБО 28 "Облік інвестицій в асоційовані компанії", з тією лише відмінністю, що мінімальний пакет акцій для неї визначений 20% голосів об'єкта інвестування.

Дочірнє підприємство, згідно з П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" і МСБО, – це суб'єкт, який перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства.

Спільною діяльністю, відповідно до П(С)БО 12, вважають господарську діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, котра є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін згідно з письмовою угодою між ними. МСБО 31 "Фінансова звітність про частки у спільних підприємствах" трактує спільне підприємство як контрактну угоду, за якою дві або кілька сторін здійснюють господарську діяльність і яка підлягає спільному контролю. Однак конкретного визначення щодо спільної діяльності зі створенням юридичної особи ні вітчизняне, ні зарубіжне законодавство не передбачає.

На Заході метод участі в капіталі називають по-різному: метод обліку за власним капіталом, пайовий метод, метод дольової участі, метод оцінки за часткою участі. У МСБО 28 "Облік інвестицій в асоційовані компанії" та МСБО 31 "Фінансова звітність про частки у спільних підприємствах" участь у капіталі визначається як метод обліку, згідно з яким інвестиція первісно відображається за собівартістю, а потім коригується відповідно до зміни частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування після придбання. При цьому "Звіт про прибутки і збитки" відображає частку інвестора в результатах діяльності об'єкта інвестування.

Зрозуміле, чітке трактування методу участі в капіталі дають національні стандарти обліку. Так, відповідно до П(С)БО 3 "Звіт про фінансові результати" – це метод обліку інвестицій, згідно з яким балансова вартість інвестицій відповідно збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування.

За допомогою цього методу забезпечується зіставність між даними неконсолідованого звіту материнської компанії і звіту, якщо б він був консолідований з дочірньою, асоційованою фірмою. В його основу покладено припущення, що результати діяльності дочірнього (також асоційованого, спільного як окремої юридичної особи) підприємства безпосередньо впливають на стан справ його інвестора. Метод участі в капіталі дає змогу відобразити в обліку і звітності інвестора зміну величини фінансової інвестиції за результатами діяльності об'єкта інвестування, навіть якщо у звітному періоді не було розподілу прибутку останнього і не нараховувалися дивіденди. У цьому випадку реакція інвестора щодо діяльності дочірнього підприємства буде більш дієвою порівняно з тією, коли б до його звітів не включалися результати роботи дочірньої фірми.

Сутність і межі застосування оцінки й обліку інвестицій за методом участі у капіталі за національними П(С)БО переважно ґрунтуються на відповідних МСБО. Разом із цим існують деякі відмінності щодо визначення суб'єктів, які зобов'язані облікувати інвестиції за цим методом.

Основною відмінністю є те, що у вітчизняній і зарубіжній практиці використовується дещо інший підхід до пов'язаних осіб, котрі повинні здійснювати облік інвестицій за методом участі в капіталі. Якщо згідно з МСБО такими суб'єктами є інвестори, що мають суттєвий вплив на об'єкт інвестування (МСБО 28) або контролюють його діяльність (МСБО 27, 31), то у П(С)БО прямо вказано види підприємств, вкладення в які повинні обліковуватися за цим методом: асоційовані, дочірні та спільні зі створенням юридичної особи. Отже, зарубіжний підхід до таких об'єктів більш уніфікований.

Збільшена відсоткова межа (з 20 до 25%) мінімальної величини частки у статутному капіталі для асоційованих підприємств, котрі зобов'язані застосовувати метод участі в капіталі. Це, з одного боку, дещо звужує сферу використання цього методу, з іншого – виправданим є збільшення цієї межі, коли інвесторам необов'язково застосовувати метод участі в капіталі.

Коли розглядати додаткові ознаки суттєвості впливу, які надають право інвесторові за кордоном застосовувати метод участі в капіталі, то стає очевидною неприйнятність окремих з них для вітчизняної практики. Так, згідно з українським законодавством, представництво у раді директорів можуть мати чи брати участь у прийнятті рішень інвестори, котрі володіють не лише суттєвою, а й незначною часткою у статутному капіталі об'єкта інвестування. Важливість здійснюваних операцій, обмін персоналом і технічною інформацією не може бути підставою для включення прибутку одного

підприємства до капіталу іншого. Такі взаємовідносини повинні бути обумовлені договором із встановленою оплатою за надані послуги. Ознакою участі в капіталі доцільно вважати лише суттєвий вплив через значну частку, яку має інвестор у капіталі інвестованого підприємства. Тому логічно, що такі додаткові ознаки суттєвості впливу у вітчизняних стандартах відсутні (за винятком контрольних учасників спільного підприємства).

Слід також відзначити невинуватість відсутності альтернативного підходу, який би дав змогу пов'язаним особам самостійно обирати той чи інший спосіб відображення в обліку фінансових інвестицій. У діяльності можуть виникати обставини, за яких використання методу участі в капіталі на практиці не доцільно. Так, наприклад, лобювання інвесторів, що інвестування тимчасово збиткових об'єктів призведе до зниження прибутковості, зменшення їх власного капіталу, може негативно позначитися на всій системі фінансового інвестування зі створенням асоційованих, дочірніх, спільних підприємств. На практичному застосуванні цього методу негативно може позначитись і відсутність надійних джерел інформації про зміни (причини змін) у капіталі об'єкта інвестування. Виникає також певна неузгодженість зазначеної методики коригування капіталу з іншим вітчизняним законодавством, зокрема податковим – стосовно доходів і витрат, господарським – щодо формування капіталу суб'єктів господарювання.

Альтернативним до методу участі в капіталі може бути метод оцінки здійснених фінансових інвестицій за їх собівартістю. За цим методом провадилася оцінка фінансових інвестицій в Україні до переходу на національні стандарти. Його застосування відповідає міжнародним правилам оцінки й обліку фінансових інвестицій.

Що стосується світового досвіду, то у більшості європейських країн разом із методом участі в капіталі застосовуються альтернативні методи: собівартості ринкової вартості та ін. Так, у Нідерландах, Німеччині, Франції метод участі в капіталі є обов'язковим лише для асоційованих підприємств. У Португалії цей метод не застосовується взагалі, а в Швеції лише з 1986 р. було законодавчо дозволено асоційованим компаніям його застосовувати. Однак частка участі в капіталі дочірнього підприємства повинна відображатися лише в консолідованому звіті материнської компанії, облік капіталів і надалі здійснюється відокремлено.

Облік за методом участі в капіталі відповідно до П(С)БО 12 зводиться до того, що на дату балансу фінансові вкладення інвестора відображаються за вартістю, яка визначається з урахуванням зміни величини власного капіталу згаданих об'єктів інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором та об'єктом інвестування. Балансова вартість інвестицій збільшується (зменшується) на суму, яка є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, з включенням цієї суми до складу доходу (витрат) від участі в капіталі. Одночасно балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму отриманих (нарахованих) дивідендів від об'єкта інвестування.

У податковому обліку відбувається певна дискримінація інвесторів, що робить непривабливим здійснення інвестицій. Законом України "Про оподаткування прибутку підприємства" не передбачено чіткого порядку регулювання віднесення на валові витрати і доходи операцій з корпоративними правами. Відповідно до п. 4.2.5 цього закону суми коштів або вартість майна, котрі надходять платникові податку як прямі інвестиції в корпоративні права, не відносяться до об'єктів оподаткування. Отже, можна зробити висновок, що такий внесок не є валовими витратами в інвестора.

Кошти або майно, які повертаються власнику корпоративних прав після повної та кінцевої ліквідації юридичної особи не вище номінальної вартості акцій, також не є об'єктом оподаткування. Якщо корпоративні права відчужуються не в зв'язку з ліквідацією, то виникають валові доходи.

Таким чином, робити інвестиції – справа неприваблива, оскільки можливості віднесення їх на валові витрати законодавством не надано. Тому необхідно внести відповідні зміни у чинне законодавство для стимулювання інвесторів: віднести інвестиції у корпоративні права до валових витрат.

Балансова вартість інвестицій може також збільшуватися (зменшуватися) на частку інвестора в сумі інших змін у власному капіталі зазначених об'єктів інвестування з включенням їх до відповідних статей власного капіталу інвестора. У першому варіанті П(С)БО 12 конкретно не було визначено, якими чинниками зумовлені такі "інші зміни" в капіталі дочірніх підприємств. Доповненням до зазначеного стандарту, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 2000 р. № 304, внесено деякі уточнення щодо коригування інвестицій на величину зміни емісійного доходу й іншого додаткового капіталу об'єкта інвестування. Можливі зміни величини іншого додаткового капіталу об'єкта інвестування. Також можливі зміни величини іншого додаткового капіталу встановлені МСБО 28, де зазначено, що вони можуть виникати при переоцінці основних засобів та інвестицій, від різниці у валютних курсах, коригуванні різниці, яка виникає при об'єднанні підприємств.

Використання методу участі в капіталі робить більш інформативною звітність про активи і прибуток інвестора, вимагає постійного зв'язку між інвестором та об'єктом інвестування з обов'язковим повідомленням один одного про результати діяльності.

Література

1. Буратинский В. Вдосконалення методів оцінки фінансових інвестицій на основі міжнародних стандартів обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 10. – С. 32–36.
2. Зубілевич С. Облік фінансових інвестицій // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 11. – С. 6–14.
3. Крупка Я. Облік інвестицій за методом участі в капіталі // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 9. – С. 22–26.
4. Кушина О. Оцінка фінансових інвестицій: метод участі в капіталі // Баланс. – 2000. – № 41. – С. 40–44.
5. Сук Л. Облік фінансових інвестицій // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2001. – № 15. – С. 2–12.
6. Сухоркова Т. Фінансові вкладення: бухгалтерський облік та оподаткування // Економіка, фінанси, право. – 2000. – № 12. – С. 31–33.
7. Чергова "брила" у національному обліку – стандарт "Фінансові інвестиції" // Баланс. – 2000. – № 27. – С. 37–42.